

Epidemija, karantena in obvezno cepljenje



Marjeta Berkopec

V naših krajih (Frelj, 2020; Bercko, 2020; Atelšek, 2020) smo se z epidemijo in popolno izolacijo zadnjič srečali leta 1972, ko je Jugoslavijo zajela epidemija črnih koz. Šlo je za zadnji izbruh te grozljive bolezni v Evropi. V Jugoslaviji so razglasili vojno stanje in uvedli karanteno, poleg tega pa so se jugoslovanske oblasti odločile tudi za ponovno množično cepljenje prebivalstva, pri čemer sta ji na pomoč priskočili Svetovna zdravstvena organizacija ter vojska. Cepili so kar 18 od 22 milijonov državljanov Jugoslavije. V Sloveniji so v desetih dneh cepili milijon in pol ljudi. Po dveh mesecih je bilo epidemije konec, zbolelo je 175 ljudi, umrlo pa jih je 35, kar v luči aktualnih dogodkov deluje kot zelo majhna številka.

Prvi izbruhi črnih koz (Flight, 2011; Kraigher, 2012) naj bi se pojavili že več tisoč let pred našim štetjem. Najstarejši dokaz koz so odkrili na mumificiranem telesu faraona Ramzesa V, ki je umrl leta 1157 pr. n. št. Trgovci so bolezen iz Egipta prenesli v Indijo in na Kitajsko. V Evropo je bolezen najverjetneje prišla okoli leta 570 z Arabskega polotoka. Evropski osvajalci Amerike so jo zanesli na ameriški kontinent. Stoletja ponavljajoče se epidemije so iztrebile cela plemena, opustošile mesta, desetkale prebivalstvo po vseh kontinentih, ogrožale človekov obstoj in spreminjale tok zgodovine. Evropo je najhujša epidemija prizadela konec 18. stoletja. Za kozami so umrli angleška kraljica Mary II., avstrijski cesar Jožef I., španski kralj Luis

I., ruski car Peter II., švedska kraljica Ulrika Elenora in francoski kralj Louis XV. ter druge znane zgodovinske osebnosti. Zbolela je tudi avstrijska cesarica Marija Terezija.

Do obdobja cepljenja so se kože neustavljivo širile. S prvimi poskusi cepljenja so v 10. stoletju začeli na Kitajskem (Flight, 2011). Prenašali so gnoj iz pustul bolnika na zdrave ljudi, da so dobili lažjo obliko bolezni, ki je pustila dobro imunost. Ponekod so dajali v nos bombaževino, namočeno z gnojem kozavega bolnika, drugje so opraskali kožo in v zareze vnesli material z bolnikove pustule ali oblekli bolnikova oblačila. Tehnika inokulacije se je obdržala dolga leta, dokler ni Edward Jenner s tehniko, ki jo je imenoval vakcinacija, prenesel sekret kravjih osepnic na dečka, ki je razvil imunost. Ko je Edward Jenner leta 1798 z inokulacijo kravjih osepnic preprečil koze, se je pojavilo upanje, da bi bilo bolezen možno obvladati. Po letu 1800 so se v Evropi razvile cepilne ustanove, ki so skrbele za cepljenje, pa tudi za pripravo, shranjevanje in razdeljevanje cepiva (Kraigher, 2012).

Angleški zdravnik Edward Jenner (1749–1823) je z eksperimentalnim delom potrdil trditev, ki jo je na angleški dvor preko pisem prenesla žena angleškega veleposlanika v Turčiji, Mary Wortly Montagu (1689–1762). Turki so kravje koze prenašali na ljudi in jih tako zaščitili pred virusom Variola vera. To pradavno kitajsko izkušnjo, ki so jo uporabljali Turki, ni pa prodrla do stare celine, je Jenner leta 1798 objavil v delu »O delovanju in učinkih cepiva proti kozam« (angl. »An Inquiry into the Causes and Effects of the Variole Vaccinæ«). Ker so bile koze ena najhujših nadlog takratnega evropskega človeka, se je Jennerjev zapis razširil kot blisk. K nam ga je prenesel dr. Vincenc Kern (1760–1829), ki je še istega leta o tem spisal knjižico v nemškem jeziku in jo je naslednje leto Valentin Vodnik prevedel v slovenski jezik ter naslovil »Nauk od kose stavljenja«. V delu so po zgodovinskem uvodu v

sedmih točkah razloženi razlogi za variolizacijo. Metoda je bila na Kranjskem uradno uvedena leta 1803 in se je kmalu razširila po Dolenjski, Notranjski, Gorenjski in drugje (Zupanič Slavec & Slavec, 2013). Kraigherjeva (2012) navaja, da je bilo v tistem času veliko zdravnikov, ki so spodbujali vakcinacijo in se trudili pridobiti sredstva za cepljenje na različne načine, tudi s pobiranjem pasje takse.

Koze so leta 1801 na Postojnskem pokopale 3000 ljudi, v istem letu pa je v ljubljanski škofiji podleglo 1200 otrok. Na račun teh dramatičnih številok so v času Ilirskih provinc izdali predpise za zatiranje koz. Že leta 1812 je bilo na Kranjskem cepljenih 7200 otrok, leta 1814 pa so že pri sprejemih v državno službo zahtevali potrdilo o cepljenju. Leta 1822 je bilo predpisano splošno in obvezno cepljenje, dve leti zatem pa so že predpisali kazen za prikrivanje bolnika s črnimi kozami (Zupanič Slavec & Slavec, 2013).

Leta 1925 (Kraigher, 2012) je izšel Pravilnik o zaščitnem cepljenju zoper variolo, veljaven za vso tedanjo državo. S cepljenjem po šolah so dosegali visoko precepljenost in koze se niso več pojavljale, cepljenje pa se je nadaljevalo.

V Sloveniji so bili do leta 1972 proti kozam obvezno cepljeni otroci v starosti treh mesecev, ki so bili nekaj let kasneje revakcinirani. Cepljene so bile tudi osebe, ki so potovale v državo, v kateri so bile koze, ali v državo, ki je zahtevala cepljenje, in osebe, ki so bile okužbi izpostavljene zaradi svojega dela (prometno osebje v mednarodnem prometu, uslužbenci organov za notranje zadeve, medicinsko osebje pri organih zdravstvene inšpekcije, uslužbenci infekcijskih bolnic). Revakcinacija je takrat potekala na tri leta. Od leta 1973 je bilo cepljenje proti kozam obvezno za otroke pri dveh do treh letih in šolske

otroke pri vstopu v šolo ter v starosti 14 let. Leta 1976 se je cepljenje proti kozam za otroke podaljšalo do dopolnjenih štirih let in za šolske otroke v 1. in 8. razredu. Z letom 1979 cepljenje proti kozam ni bilo več obvezno za vse državljane, ampak le za osebe, ki so potovale v državo, v kateri so bile koze, ali v državo, ki je zahtevala cepljenje, in sicer najkasneje osem dni pred potovanjem. To je veljalo do leta 1983. V programu cepljenja za leto 1984 cepljenje proti kozam ni bilo več omenjeno. To je pomenilo, da cepljenje ni bilo več mogoče, ker so se uničile vse zaloge cepiva (Kraigher, 2012).

Cepljenje prebivalcev je potekalo po programu, ki so ga objavili v sredstvih javnega obveščanja. (Vir: Delo, 1. 4. 1972)

V začetku sedemdesetih let so bile koze še vedno v Indiji, Afriki, Aziji, Indoneziji, Braziliji in Iraku. Na območju takratne Jugoslavije jih niso poznali že od leta 1927. Sredi februarja 1972 je koze na Kosovo vnesel romar, ki se je vračal iz Meke in se ustavil v Iraku, kjer je od okuženega trgovca kupil piščal. Romar, ki je bil pred odhodom v Meko cepljen proti kozam, ni zbolel. Natančna klinična preiskava pri njem ni odkrila sledov koz, okužbo je



Nagrajena fotografija, objavljena v Dolenjskem listu (Fotografija: M. Jaranović, vir: Dolenjski list, 30. 3. 1972)

vsakega potnika, ki je pripotoval v Slovenijo. Potniki so morali pokazati brazgotinico na rami, uradno potrdilo ali mednarodno rumeno karto. Na Dolenjskem in v Beli krajini je bilo tako vsak dan na terenu okoli 42 zdravstvenih ekip. Oblasti so izdale uredbo o prepovedi preseljevanja delavcev, javnih zborovanj in prireditvev ter omejitev službenih potovanj.

Vsesplošno vznemirjenje zaradi črnih koz je navdihnilo celo fotoamaterje, ki so poiskali zanimive posnetke s cepljenja proti tej hudi bolezni. V uredništvu Dolenjskega lista so najboljši posnetek, ki ga je naredil M. Jaranovič, objavili na naslovnici časopisa, avtorja pa nagradili s 150 dinarji. V foto objektiv je ujel dolenjske zdravstvene delavce med cepljenjem 25. marca 1972 v garniziji JLA v Cerkljah.

Epidemija črnih koz (Kraigher, 2012) se je leta 1972 v Jugoslaviji začela po invazivno-masivnem tipu in prešla v tretji generaciji v progresivni tip z epidemijskim repom. Epidemija je imela sliko epidemijskega vala s položeno sestopno vijugo in je izzvenela sredi aprila, tako da so lahko maja v celi državi razglasili konec nevarnosti. Dolgoletne kampanje cepljenja po vsem svetu so potisnile kozo na afriški rog, kjer je bil v Somaliji leta 1977 zadnji primer koz po naravni okužbi. Eradikacija koz, ki je bila posledica intenzivnega cepljenja po vsem svetu, je bila potrjena 9. decembra 1979 in nato na generalni skupščini Svetovne zdravstvene organizacije, 8. maja 1980, tudi slovesno proglašena.

Literatura:

Atelšek, R., 2020. Huda bolezen, ki je prestrašila Jugoslavijo. Dostopno na: <https://siol.net/novice/slovenija/huda-bolezen-ki-je-prestrasila-jugoslavijo-video-522320> [10.01.2021].

Bercko, Ž., 2020. Najhujše morilke v zgodovini človeštva: S svojimi posledicami preusmerile tudi tok zgodovine. Dostopno na: <https://www.vecer.com/vecer-v-nedeljo/najhujse-morilke-v-zgodovini-človeštva-s-svojimi-posledicami-preusmerile-tudi-tok-zgodovine-10123911> [10.01.2021].

Flight, C., 2011. Smallpox: Eradicating the Scourge. Dostopno na: http://www.bbc.co.uk/history/british/empire_seapower/smallpox_01.shtml [10.01.2021].

Freljh, P., 2020. Zgodovina izolacij. Dostopno na: <https://www.mladinska.com/dobrezgodbe/zdravo-zivljenje/zgodovina-izolacij> [10.01.2021].

Kraigher, A., 2012. Kozе (osepnice, variola vera) – pregled ob 40. obletnici zadnje epidemije v Evropi. Elektronske novice s področja nalezljivih bolezni in okoljskega zdravja (3), marec 2012. Dostopno na: https://www.nijz.si/sites/www.nijz.si/files/uploaded/enboz_mar_2012.pdf [31.01.2021].

Koncija, F., 2012. 40-letnica epidemije črnih koz v Jugoslaviji. Available at: <https://www.casnik.si/40-letnica-epidemije-crnih-koz-v-jugoslaviji/> [10.01.2021].

Odlok o mobilizaciji zdravstvenih delavcev Delo (01.04.1972), letnik 14, številka 89, p. 3. Dostopno na: http://www.dlib.si/listalnik/URN_NBN_SI_doc-MXVSP99z/2/index.html [10.12.2020].

Odredba o obveznem cepljenju Delo (28.03.1972, letnik 14, številka 85, p. 2. Dostopno na: http://www.dlib.si/listalnik/URN_NBN_SI_doc-ODACUQ3/2/index.html [10.12.2020].

Splihal, J., 1972. Črne kozo na sodišču. Dolenjski list, 20. 04. 1972, p. 2. Dostopno na: https://www.dolenjskolist.si/media/arhiv-pdf/dl/1972/DL_1972_04_20_16_1151.pdf [10.01.2021].

Županič Slavec, Ž., Slavec, K., 2013. Zdravstvo proti nalezljivim boleznim skozi čas. Medicinski razgledi, letnik 52, številka 2, pp. 271–280. URN:NBN:SI:DOC-DFY2MoBC from <http://www.dlib.si> [20.01.2021].

Časopisni viri

Anon, 1972. Sum: črne kozo. Delo (18.03.1972, letnik 14, številka 75, p. 1. Dostopno na: http://www.dlib.si/listalnik/URN_NBN_SI_doc-NPNR74SY/index.html [19.01.2021].

Anon, 1972. S cepivom nad kozo. Delo (25.03.1972, letnik 14, številka 82, p. 3. Dostopno na: http://www.dlib.si/listalnik/URN_NBN_SI_doc-7G5760M3/3/index.html#zoom=z [19.01.2021].

Anon, 1972. V Jugoslavijo samo s potrdilom o cepljenju proti črnim kozam. Primorski dnevnik (30.03.1972, letnik 28, številka 8169, p. 2. Available at: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-FA6Q5D8N/d5988283-4370-40c4-9bbe-297d3c426628/PDF> [19.01.2021].

Anon, 1972. Foto tedna. Dolenjski list (30. 03. 1972) letnik 13, številka 1148, p. 1. Dostopno na: https://www.dolenjskolist.si/media/arhiv-pdf/dl/1972/DL_1972_03_30_13_1148.pdf [10.01.2021].

Anon, 1972. Doslej 20 žrtev koz. Delo (01.04.1972), letnik 14, številka 89, p. 14. Dostopno na: http://www.dlib.si/listalnik/URN_NBN_SI_doc-MXVSP99z/index.html [10.01.2021].

Anon, 1972. Zdravstvo brez vikenda. Delo (02.04.1972), letnik 14, številka 90, p. 1. Dostopno na: http://www.dlib.si/listalnik/URN_NBN_SI_DOC-51RIEM38/index.html [10.01.2021].

N. M., 1972. Strožji ukrepi! Delo (01.04.1972), letnik 14, številka 89, p. 1. Dostopno na: http://www.dlib.si/listalnik/URN_NBN_SI_doc-MXVSP99z/index.html [10.01.2021].

N. M., 1972. Cepi 410 ekip. Delo (31.03.1972), letnik 14, številka 88, p. 1. Dostopno na: http://www.dlib.si/listalnik/URN_NBN_SI_doc-9E8GQ01S/index.html [10.01.2021].

Namorš, M. Črne kozo z romanja? Delo (21.03.1972), letnik 14, številka 78, p. 3. Dostopno na: http://www.dlib.si/listalnik/URN_NBN_SI_doc-LNYSCCMB/3/index.html#zoom=z [15.01.2021].

Namorš, M., 1972. S cepivi, karanteno, redom nad črne kozo. Delo (23.03.1972, letnik 14, številka 80, p. 3. Dostopno na: http://www.dlib.si/listalnik/URN_NBN_SI_DOC-5233DDZL/index.html [15.01.2021].

Namorš, M., 1972. Začenja se cepljenje proti črnim kozam. Delo (28.03.1972) letnik 14, številka 85, p. 2. Dostopno na: http://www.dlib.si/listalnik/URN_NBN_SI_doc-ODACUQ3/2/index.html [15.01.2021].

P. B., 1972. S cepivom proti sumu. Delo (20.03.1972, letnik 14, številka 77) p. 14. Dostopno na: http://www.dlib.si/listalnik/URN_NBN_SI_doc-ALHTDUI7/14/index.html [15.01.2021].

Viri fotografij

Anon, 1972. Cepimo se lahko stalno. Delo (01.04.1972), letnik 14, številka 89, p. 6. Dostopno na: http://www.dlib.si/listalnik/URN_NBN_SI_doc-MXVSP99z/index.html [10.01.2021].

Anon, 1972. Foto tedna. Dolenjski list (30.03.1972) letnik 13, številka 1148, p. 1. Dostopno na: https://www.dolenjskolist.si/media/arhiv-pdf/dl/1972/DL_1972_03_30_13_1148.pdf [10.12.2020].

Odlok o mobilizaciji zdravstvenih delavcev Delo (01.04.1972), letnik 14, številka 89, p. 3. Dostopno na: http://www.dlib.si/listalnik/URN_NBN_SI_doc-MXVSP99z/2/index.html [10.12.2020].

Odredba o obveznem cepljenju. Delo (28.03.1972) letnik 14, številka 85, p. 2. Dostopno na: http://www.dlib.si/listalnik/URN_NBN_SI_doc-ODACUQ3/2/index.html [10.12.2020].